

С. О. Перхун

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ORCID ID: 0009-0002-6631-2632

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Наукова стаття присвячена окремим аспектам розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Розглянуто початковий етап кримінальних проваджень за фактом учинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Наголошено, що початковий етап розслідування має досить важливе значення для кримінального провадження загалом з огляду на те, що від ефективності реалізації всіх можливих дій (слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних і пошукових заходів), які повинні бути проведені під час нього, залежить кількість та якість отримання доказової інформації. Адже у випадках неякісного збору первинних відомостей доказування означених протиправних дій майже унеможливується. Тобто якісне й ефективне проведення допиту потерпілих, огляду місця події, електронно-обчислювальної техніки та інших заходів як процесуального, так і пошукового характеру забезпечить належний початок кримінального провадження.

Встановлено, що відомості про особу шахрая можливо отримати від потерпілого або свідків (очевидців) з приводу всіх можливих обставин учиненого шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Зауважено, що на початковому етапі розслідування досліджуваного виду шахрайства необхідно реалізувати такі заходи: допит потерпілого; огляд електронно-обчислювальної техніки потерпілого (комп'ютера, смартфона, планшета); огляд і долучення до справи відеозаписів, фотографій; розшук та встановлення особи шахрая; аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці (транспортному засобі, квартирі); візуальне спостереження за особою; негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; призначення експертиз.

Ключові слова: шахрайство, інтернет-банкінг, розслідування, початковий етап, типова слідча ситуація, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія.

Постановка проблеми. Початковий етап розслідування має досить важливе значення для кримінального провадження загалом, адже від ефективності реалізації всіх можливих дій (негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних і пошукових заходів), які мають бути проведені під час нього, залежить кількість та якість отримання доказової інформації. У контексті питання про шахрайство у сфері використання інтернет-банкінгу вказані заходи не втрачають своєї актуальності, оскільки в разі неякісного збору первинних відомостей доказування означених протиправних дій майже унеможливується. Тобто якісне й ефективне проведення допиту потерпілих, огляду місця події, огляду електронно-обчислювальної техніки та інших заходів як процесуального, так

і пошукового характеру забезпечить належний початок кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок в опрацювання питання щодо подальшого етапу розслідування різних категорій кримінальних правопорушень зробили такі науковці, як Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, А. Ф. Волобуєв, М. М. Єфімов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Н. В. Павлова, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, О. А. Самойленко, Д. Б. Сергєєва, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, В. М. Хотенець, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та ін. У науковій статті конкретизовано сутність вказаної наукової категорії під час розслідування визначеного виду кримінальних правопору-

шень з огляду на сучасну судово-слідчу практику та позиції окремих дослідників.

Метою даної статті є дослідження початкового етапу розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті окресленої проблематики передусім варте уваги твердження групи вчених-криміналістів (Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, С. Ю. Петряєв), які стверджують, що особливого значення програми розслідування набувають для початкового етапу. Результативність першочергових слідчих (розшукових) дій, інших заходів створює передумови для всебічності, повноти й об'єктивності розслідування. Навпаки, зволікання з проведенням першочергових дій у кримінальному провадженні, невміння обирати належні дії, що впливають зі слідчої ситуації, призводить до того, що злочини впродовж тривалого часу залишаються нерозкритими, не всі факти злочинної діяльності встановлюються, не всіх винних притягують до відповідальності» [2, с. 201].

На думку А. П. Шеремета, зазначений поділ процесу розслідування має суттєве методичне значення, оскільки кожний з окреслених етапів має певну специфіку в обсягу й методах вказаної криміналістичної діяльності. Тому для здійснення найбільш успішного розслідування злочину на всіх його етапах і на стадії підготовки до нього в методиці розслідування розробляються прийоми та способи дій слідчого з урахуванням особливостей вказаних етапів. Таким чином, у кожній методиці наявні особливості розслідування на першочерговому, наступному й заключному етапах. На першочерговому етапі слідчий встановлює наявність ознак злочину в події, що вчинена, та приймає рішення щодо порушення або відмови в порушенні кримінальної справи. На цьому етапі проводять першочергові невідкладні слідчі дії – визначають напрями розслідування, здійснюють пошук злочинця за «гарячими слідами», будують версії тощо [10, с. 337].

Водночас колектив авторів під керівництвом В. Ю. Шепітька дійшов висновку, що «... на початковому етапі розслідування шахрайства дії слідчого визначаються залежно від характеру даних, які в нього є. У процесі розслідування повинні бути доведені такі обставини: подія шахрайства (час, місце, спосіб учинення злочину та ін.); винність конкретної особи в шахрайстві і мотиви вчинення злочину; обставини, що впливають на ступінь і характер відповідаль-

ності обвинуваченого; характер і розміри шкоди, заподіяної шахрайством; обставини, що сприяли вчиненню шахрайства. Для перевірки версії про те, що шахрайства не було, необхідно встановити, чи мав заявник майно і цінності, на які він посилається як на предмет злочинного посягання, чи не міг він його розтратити. У такому разі необхідно детально розпитати заявника про обставини передачі майна та його індивідуальні ознаки. У заявника доцільно з'ясувати, де й коли було придбано майно або цінності, хто знав про їх існування, яким чином відбувалася подія, за яких обставин, у якому місці, хто міг бачити передачу майна, хто перебував на місці вчинення злочину тощо. У разі підтвердження заяви потерпілого порушується кримінальна справа. Якщо з часу вчинення злочину минуло небагато часу, організується спостереження в місцях найбільш імовірної появи злочинця. За кримінальними обліками органів внутрішніх справ перевіряють, чи є в них дані про осіб, які мають властивості, притаманні шахраю, чи не зареєстровані нерозкриті шахрайства, що вчинені способом, аналогічним використаному підозрюваним» [6, с. 452].

Досить доречною також вважаємо думку Є. В. Пряхіна, який акцентував увагу на тому, що початковий етап розслідування залежить від слідчої ситуації, яка склалася, проте загальна видова окрема методика розслідування шахрайств передбачає проведення на початковому етапі розслідування таких слідчих та інших дій: допит потерпілого, огляд місця події, огляд предметів і документів, допит свідків, проведення попередніх досліджень спеціалістів-криміналістів (дактилоскопічних, трасологічних тощо), проведення оперативно-розшукових заходів для розкриття злочину по «гарячих слідах», затримання злочинця, пред'явлення предметів для впізнання, призначення судових експертиз речових доказів і матеріалів, вилучених із місця події [4, с. 332].

Натомість Т. А. Пазинич зауважує, що на початковому етапі розслідування для перевірки інформації про шахрайство необхідними є такі документи: 1) рапорт працівника оперативного підрозділу, який здійснював перевірку повідомлення про шахрайство (у ньому повинні міститися дані про: потерпілу сторону; особу злочинця (якщо його встановили); місце, час і використані засоби вчинення злочину; розмір заподіяної злочинном матеріальної шкоди; свідків; використання викрадених об'єктів); 2) заява або повідомлення потерпілого (фізичної особи

або представника юридичної особи) про факт учинення розкрадання майна; 3) показання потерпілого про обставини виявлення розкрадання, можливий механізм його вчинення, причетних до цього осіб і розмір завданої шкоди; 4) показання осіб, яким відомі окремі обставини вчинення розкрадання; 5) оригінали або завірені в установленому законом порядку копії документів, що визначають організаційно-правовий статус підприємства, на якому здійснено викрадення коштів; 6) оригінали або копії документів, що визначають організаційно-правовий статус підприємства, працівники якого причетні до вчинення розкрадання; 7) оригінали або копії договорів про надання певних послуг (охорони, обслуговування банкоматів, забезпечення безпеки й захисту електронної бази даних тощо), виконання яких пов'язано з учиненням розкрадання; 8) оригінали або копії документів, які відображають проведення певних фінансових операцій з використанням комп'ютерних програм і мережі (дані банківських розрахунків); 9) оригінали документів, дійсність яких викликає сумніви та які, можливо, використовували як засіб учинення або приховування розкрадання; 10) матеріали спеціальних перевірок (акти документальної ревізії, внутрішньобанківських перевірок, висновки спеціалістів з питань використання електронних технологій тощо); 11) документи щодо характеристики технічних засобів, програмного забезпечення та порядку їх використання на підприємстві (інструкції з експлуатації [7, с. 163–164].

Досліджуючи особливості початкового етапу розслідування, С. І. Марко зауважує, що він залежить від слідчої ситуації, яка виникла, проте загальна видова окрема методика розслідування шахрайств передбачає проведення на початковому етапі розслідування таких слідчих (розшукових) та інших дій: внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, допит потерпілого, огляд місця події, огляд речей і документів, допит свідків, проведення оперативно-розшукових заходів для розслідування злочину по «гарячих слідах», затримання злочинця, пред'явлення предметів для впізнання, призначення судових експертиз речових доказів і матеріалів, вилучених з місця події. На початковому етапі можуть бути вжиті заходи забезпечення кримінального провадження [5, с. 747]. Отже, перелік дій на початковому етапі в усіх науковців є майже незмінним.

Наприклад, протягом 2019 року гр. Ф. за місцем свого фактичного проживання само-

стійно зареєструвалась у соціальній мережі «Instagram», де створила обліковий запис «С.» і за допомогою комп'ютерної техніки, мобільного терміналу та підключення до інтернет-провайдера «Sky Link» у мережі «Інтернет» на вказаному сайті розмістила оголошення з приводу продажу жіночого одягу. Так, 8 вересня 2019 року гр. Ф. під час листування у вказаній соціальній мережі з потерпілою гр. Л. обговорили умови продажу жіночого одягу на загальну суму 1180 грн. Причому шахрайка, не повідомляючи останній про свої істинні наміри, повідомила потерпілій про те, їй необхідно перерахувати на картку оплату за одяг у сумі 1180 грн. Таким чином, гр. Л. в результаті шахрайських дій гр. Ф. 8 вересня 2019 року через термінал перерахувала грошові кошти в сумі 1180 грн. Після цього шахрайка на власний розсуд розпорядилась грошовими коштами, отриманими нібито за проданий нею жіночий одяг, якого насправді не мала наміру продавати. Подібні події відбувалися неодноразово протягом 2019 року [9]. На початковому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу (за приведеним випадком, який відповідає другій типовій слідчій ситуації) необхідно реалізувати такі заходи:

- допит потерпілого;
- огляд електронно-обчислювальної техніки потерпілого (комп'ютера, смартфона, планшета);
- огляд і долучення до справи відеозаписів, фотографій;
- розшук та встановлення особи шахрая;
- аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці (транспортному засобі, квартирі);
- візуальне спостереження за особою;
- негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- призначення експертиз.

Водночас В. Ю. Шепітько акцентує увагу на тому, що в якості свідків допитують осіб, у розпорядженні яких перебувало майно, незаконно отримане шахраєм, інших осіб, які бачили чи мали контакт зі злочинцем до шахрайства або під час його вчинення. Під час допиту свідків необхідно з'ясувати обставини передачі майна, ознаки зовнішності злочинців, їх одяг, прикмети. Слід визначити, коли їх бачили, про що розмовляли; які дії вказували на те, що злочинці переслідували шахрайські цілі, тощо. Під час допиту потерпілого необхідно з'ясувати: коли і за яких умов шахрай вчинив обман чи зловживання

довірою і заволодів майном; чому потерпілий опинився в цьому місці; чи був він один або з ким-небудь з числа своїх знайомих; чи були якісь особи разом з шахраєм; як вони поводити себе; який спосіб шахрайства був застосований злочинцем; які предмети чи документи передано шахраю; хто мав відомості про наявність у потерпілого майна; коли і на підставі чого він запідозрив, що став жертвою злочину; які індивідуальні особливості майна, переданого злочинцем; у якому напрямку та за яких обставин злочинці втекли тощо. Цей перелік є приблизним і не охоплює всіх питань, які з'ясовуються під час допиту потерпілого під час розслідування різних форм і видів шахрайства. З метою виявлення, фіксації і вилучення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставинки події проводиться огляд місця події або огляд предметів чи документів [6, с. 452–454]. Тобто відомості про особу шахрая можливо отримати від потерпілого або свідків (очевидців) з приводу всіх можливих обставин учиненого шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

З приводу огляду електронно-обчислювальної техніки ми підтримуємо позицію Т. А. Пазинич, згідно з якою «особливість механізму вчинення шахрайства цього різновиду обумовлює необхідність залучення допомоги спеціаліста у сфері комп'ютерних технологій уже на стадії початкової перевірки інформації про ці кримінальні правопорушення й ухвалення рішення про відкриття кримінального провадження» [7, с. 165].

Своєю чергою В. М. Варцаба зауважує, що специфіка огляду електронно-обчислювальної техніки передбачає такі підстави: 1) комп'ютерна інформація є специфічним об'єктом пошуку; 2) обстеження електронно-обчислювальної техніки та носіїв інформації може набувати самостійного значення; 3) не завжди наявна можливість щодо вилучення техніки, окремих їх комплектуючих, щоб за допомогою інших дій зафіксувати й дослідити інформацію; 4) обстеження електронно-обчислювальної техніки та її носіїв завжди передбачає необхідність запрошення відповідного спеціаліста (у галузі комп'ютерних технологій, комп'ютерних систем тощо); 5) електронно-обчислювальна техніка набуває дедалі більшого поширення, існують різноманітні програми захисту й екстреного знищення інформації [1, с. 76].

Натомість М. В. Салтєвський стверджує, що спеціалісту, починаючи зовнішній огляд елек-

тронно-обчислювальної техніки, варто встановити її склад, а саме: наявність системного блока, монітора, клавіатури, принтера, модема, безперебійного джерела живлення та інших периферійних пристроїв. Якщо це ноутбук – визначення його розмірів. Одночасно встановлюють тип корпусу, матеріал, з якого його виготовлено, його колір, номер, марку, назву, серію, номер, країну виробника, форму, колір [8].

Слушною вважаємо також думку Т. В. Коршикової, яка обґрунтувала обов'язковість встановлення таких обставин під час огляду електронно-обчислювальної техніки, як наявність, кількість і розташування роз'ємів і портів на корпусі для під'єднання зовнішніх пристроїв, а також наявність та види вмонтованих пристроїв, мережевих плат і пристроїв, наприклад, дисководу для гнучких дисків, дисководу для компакт-дисків, відеоплат тощо; встановлення та визначення інших пристроїв, які в подальшому також будуть підлягати огляду з подальшим проведенням їх огляду [3, с. 154–155].

Висновок. Отже, початковий етап розслідування має важливе значення для кримінального провадження загалом, адже від ефективності реалізації всіх можливих дій (слідчих розшукових і негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних та пошукових заходів), які мають бути проведені під час нього, залежить кількість та якість отримання доказової інформації. Вказано, що відомості про особу шахрая можна отримати від потерпілого або свідків (очевидців) з приводу всіх можливих обставин учиненого шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Зауважено, що на початковому етапі розслідування досліджуваного виду шахрайства необхідно реалізувати такі заходи: допит потерпілого; огляд електронно-обчислювальної техніки потерпілого (комп'ютера, смартфона, планшета); огляд і долучення до справи відеозаписів, фотографій; розшук та встановлення особи шахрая; аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці (транспортному засобі, квартирі); візуальне спостереження за особою; негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; призначення експертиз.

Список використаної літератури:

1. Варцаба В. М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (тактико-психологічні основи) : монографія / за наук. ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Ериф, 2004. 111 с.

2. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петраєв С. Ю. Криміналістика : навч. посіб. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] : у 2 ч. Ч. 2 : Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Нац. техніч. ун-т України «Київ. політех. ін-т ім. Ігоря Сікорського», 2017. 505 с.
 3. Коршикова Т. В. Розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 255 с.
 4. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ : Атіка, 2012. 496 с.
 5. Криміналістика : підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та доповн. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.
 6. Криміналістика : підручник / кол. авт., кер. В. Ю. Шепітько. Київ : Ін Юре, 2001. 546 с.
 7. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярвої. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 312 с.
 8. Салтевський М. В. Основи методики розслідування злочинів, скоєних з використанням ЕОМ : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2000. 35 с.
 9. Справа № 335/1939/21. Архів Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя, 2021 р.
 10. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ : Центр учб. літ., 2009. 472 с.
-

Perkhun S. O. The initial stage of fraud investigation in the field of internet banking use: theoretical and practical aspects

The scientific article is devoted to some aspects of the investigation of fraud in the use of Internet banking. The initial stage of criminal proceedings based on the fact of committing the investigated category of criminal offenses are considered.

It is emphasized that the initial stage of the investigation is quite important for the criminal proceedings as a whole, given the fact that from the effectiveness of the implementation of all possible actions (investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, other procedural and investigative measures), which should to be conducted during it, depends on the quantity and quality of obtaining evidentiary information. Because in cases of low-quality collection of primary information, proving the specified illegal actions is almost impossible. That is, high-quality and effective interrogation of the victims, inspection of the scene of the incident, inspection of the EOT and other measures of both a procedural and investigative nature will ensure the proper start of criminal proceedings.

It is indicated that information about the identity of the fraudster can be obtained from the victim or witnesses (eyewitnesses) regarding all possible circumstances of the committed fraud in the field of Internet banking.

It is noted that at the initial stage of the investigation of the investigated type of fraud, it is necessary to implement the following measures: interrogation of the victim; examination of the electronic computing equipment of the victim (computer, smartphone, tablet); review and attachment of video recordings and photographs to the case; search and identification of the fraudster; audio control of a person by installing technical means in a publicly inaccessible place (vehicle, apartment); visual observation of a person; tacit knowledge of information from transport telecommunication networks; appointment of examinations.

Key words: *fraud, Internet banking, investigation, initial stage, typical investigative situation, investigative (investigative) action, covert investigative (exploratory) action.*